

Psihometrijska validacija Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa u uzorku roditelja djece rane školske dobi

Jularić, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:750338>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-20**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**PSIHOMETRIJSKA VALIDACIJA UPITNIKA IZVORA I INTENZITETA
RODITELJSKOG STRESA U UZORKU RODITELJA DJECE RANE
ŠKOLSKE DOBI**

Diplomski rad

Anita Jularić

Mentorica: prof. dr. sc. Gordana Keresteš

Zagreb, 2022.

IZJAVA

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisno označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

U Zagrebu, 24.06.2022.

Anita Jularić

SADRŽAJ

UVOD.....	1
Roditeljski stres	1
Abidinov model roditeljskog stresa.....	4
Mjere roditeljskog stresa	5
Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa.....	7
CILJ ISTRAŽIVANJA.....	9
PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	9
METODA ISTRAŽIVANJA.....	11
Sudionici.....	11
Mjerni instrumenti	12
Postupak	14
REZULTATI	14
Normalitet distribucije rezultata	15
Pouzdanost.....	17
Faktorska struktura	18
Konvergentna valjanost	20
Usporedba rezultata očeva i majki.....	21
RASPRAVA.....	21
Psihometrijske karakteristike Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa.....	22
Metodološka ograničenja istraživanja	27
Praktične implikacije istraživanja.....	28
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA	30
PRILOZI.....	34
Prilog A	34
Prilog B.....	36
Prilog C.....	38
Prilog D	39

Psihometrijska validacija Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa u uzorku roditelja djece rane školske dobi

Psychometric validation of the Questionnaire for Measuring Stressors and Intensity of Parental Stress in a sample of parents of lower primary school children

Anita Jularić

Sažetak: *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* instrument je za procjenu roditeljskog stresa koji je prvotno namijenjen za roditelje djece predškolske dobi. Cilj ovog istraživanja bio je psihometrijskom validacijom provjeriti primjenjivost *Upitnika* za roditelje djece rane školske dobi. Podaci su prikupljeni *online* putem te se konačni uzorak sastoji od 275 majki i 33 oca. Rezultati majki ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarne konzistencije za svih 13 podljestvica i *Upitnik* u cjelini. Ekstrahirana su dva faktora koji objašnjavaju 65.83 % ukupne varijance rezultata. Prvi faktor obuhvaća karakteristike djeteta i neposredan odnos roditelj-dijete, a drugi kontekstualne izvore roditeljskog stresa. Statistički značajne pozitivne korelacije ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s razinom stresa, depresivnosti i anksioznosti te eksternim lokusom kontrole govore u prilog konvergentnoj valjanosti *Upitnika*. Rezultati dobiveni u uzorku očeva ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost *Upitnika* u cjelini te svih podljestvica, izuzev podljestvice *Vežanost za dijete*. I u uzorku očeva je utvrđena pozitivna povezanost ukupnih rezultata na *Upitniku* s razinom stresa, depresivnosti i anksioznosti, no povezanost s eksternim lokusom kontrole nije bila statistički značajna. Faktorska analiza odgovora očeva nije provedena zbog premalog uzorka. Utvrđene psihometrijske karakteristike govore u prilog opravdanosti primjene *Upitnika* u uzorcima majki djece rane školske dobi, a za donošenje zaključaka o primjenjivosti *Upitnika* u uzorcima očeva potrebna su istraživanja na većim uzorcima. Naposljetku, roditelji djece rane školske dobi u ovom istraživanju izvijestili su o doživljavanju blagog roditeljskog stresa, pri čemu je roditeljski stres majki bio intenzivniji od roditeljskog stresa očeva.

Ključne riječi: Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa, djeca rane školske dobi, psihometrijska validacija

Abstract: *Questionnaire for Measuring Stressors and Intensity of Parental Stress* is originally developed for the purpose of measuring parenting stress among parents of preschool children. The aim of this study was to examine its psychometric characteristics when administered to parents of lower primary school children in order to determine its applicability to other samples. Data was collected through an *online* survey and the final sample consisted of 275 mothers and 33 fathers. Mothers' results demonstrate satisfactory internal consistency reliability of each subscale and the *Questionnaire* as a whole. Two factors that explain 65.83 % of the total variance of mothers' results were extracted. The first factor includes the characteristics of the child and the direct parent-child interaction, and the second factor includes the contextual sources of parental stress. Convergent validity is established by statistically significant positive correlations between the *Questionnaire for Measuring Stressors and Intensity of Parental Stress* overall scores and levels of stress, depression, anxiety, and external locus of control. Fathers' results demonstrate acceptable internal consistency reliability of the *Questionnaire* as a whole

and of each subscale, except the *Parental Attachment* subscale. Positive correlations were also found between the fathers' overall results on the *Questionnaire* and the level of stress, depression, and anxiety, but the correlation with the external locus of control was not statistically significant. Factor analysis of fathers' scores was not conducted due to insufficient sample size. Results of conducted psychometric validation are in favor of applicability of the *Questionnaire* to mothers of lower primary school children. Larger sample size is needed to draw conclusions about the applicability of the *Questionnaire* to fathers. Finally, parents of lower primary school children reported experiencing mild parental stress in this study, with mothers reporting more intense parenting stress than fathers.

Key words: Questionnaire for Measuring Stressors and Intensity of Parental Stress, lower primary school children, psychometric validation

UVOD

Roditeljstvo često poistovjećujemo s neizmjernom, nesebičnom i bezuvjetnom ljubavi te izvorom ugodnih, radosnih i ponosnih trenutaka. U odnosu između roditelja i djeteta legitimira se asimetrično zajedništvo pa jedna strana ima osjećaj da daje bez zahtjeva za primanjem zauzvrat (Profaca, 2002). No, uz pregršt ugodnih emocionalnih iskustava, roditeljstvo sa sobom donosi i izazove s kojima se roditelji više ili manje uspješno suočavaju. Roditeljska uloga jedna je od najznačajnijih uloga u životu pojedinca koja konstantno iziskuje puno truda, strpljenja i energije. Abidin (1990) ističe visoku kompleksnost roditeljske uloge čije su okolnosti izvedbe vrlo zahtjevne, pri čemu karakteristike djeteta, bilo psihičke ili fizičke, uz ograničene resurse roditelja, mogu roditeljsku zadaću učiniti još izazovnijom i zahtjevnijom.

Društvo pred roditelje postavlja visoka očekivanja koja podrazumijevaju da je svaki roditelj sposoban ili u mogućnosti savladati sve prepreke na koje nailazi u roditeljskoj ulozi, usprkos prirodi i ozbiljnosti teškoća, a bez opskrbljivanja roditelja „alatima” za suočavanje s problemima. Belsky (1984) navodi da je roditeljska kompetentnost višestruko determinirana te u svom procesnom modelu roditeljstva izdvaja tri glavne skupine odrednica roditeljskog funkcioniranja: individualne karakteristike roditelja koje uključuju razvojnu povijest i osobine ličnosti, zatim individualne karakteristike djeteta te kontekstualne izvore stresa i podrške. Istraživanje odrednica roditeljskog funkcioniranja ima vrlo važne praktične implikacije jer je kvaliteta roditeljskog funkcioniranja značajno povezana s razvojem i dobrobiti djeteta.

Roditeljski stres

Kao važna kontekstualna odrednica roditeljskog funkcioniranja ističe se stres koji roditelji doživljavaju u roditeljskoj ulozi. Deater-Deckard (1998) definira roditeljski stres kao averzivnu psihološku reakciju na zahtjeve roditeljske uloge, odnosno kao neugodne osjećaje prema sebi i/ili djetetu koje pripisujemo zahtjevima roditeljske uloge. To je kompleksan proces koji povezuje zahtjeve roditeljstva, roditeljsku psihološku dobrobit i ponašanje, kvalitetu veze roditelj-dijete te djetetovu psihosocijalnu prilagodbu. Većina psihologa i psihijatara naglašava da je za pozitivno roditeljstvo i pozitivne ishode djeteta ključna prilagodba na roditeljsku ulogu bez većih poteškoća te niska razina stresa doživljena u roditeljskoj ulozi kroz životni vijek pojedinca (Deater-Deckard, 1998).

Međutim, u svakoj se obitelji roditelji suočavaju s izazovnim zahtjevima odgoja i brige o djetetu jer djetetovo ponašanje ponekad može biti naporno i frustrirajuće.

Iako se može činiti da su svakidašnje situacije s kojima se susreću roditelji u roditeljskoj ulozi zanemarive i uobičajene, njihov kumulativni učinak kroz određeni vremenski period može predstavljati značajan izvor stresa te imati implikacije na roditeljsko, obiteljsko i dječje funkcioniranje (Crnic i Greenberg, 1990). Dakle, roditeljski stres je sveprisutan jer svi roditelji, bez obzira na njihove karakteristike i karakteristike djeteta, socioekonomske okolnosti i socijalnu podršku, doživljavaju stres u određenoj mjeri. Činjenica da je stres uobičajena posljedica roditeljske uloge ne umanjuje njegovu važnost, stoga ga ne treba trivijalizirati (Deater-Deckard, 1998). Roditeljski stres je kroskulturalni konstrukt koji je pod utjecajem specifičnih obiteljskih i životnih okolnosti. Pojačan je izazovnim životnim situacijama poput siromaštva, samohranog roditeljstva i roditeljskog razvoda, ali je neutraliziran povlasticama roditeljstva, uključujući intrinzične osjećaje topline i ljubavi (Louie i sur., 2017). Psihička uznemirenost koja je prouzrokovana zahtjevima roditeljstva vrlo je važan aspekt razvoja nefunkcionalnog odnosa između roditelja i djeteta te rizični faktor za psihopatologiju odraslih i djece (Deater-Deckard, 1998).

Povećani interes za istraživanje konstrukta roditeljskog stresa ističe se krajem 20. stoljeća i uvelike se pripisuje porastu broja zlostavljane djece i zabrinutosti društva zbog kvalitete roditeljske njege koju djeca dobivaju (Abidin, 1990). Istraživanja konzistentno ukazuju na snažnu povezanost roditeljskog stresa s višestrukim ishodima za roditelje, dijete i obitelj (Holly i sur., 2019). Povišeni roditeljski stres je pokazatelj neravnoteže zahtjeva koji proizlaze iz skrbi o djetetu i roditeljeve mogućnosti da na njih odgovori primjereno, s obzirom na vlastite psihosocijalne resurse i resurse koji su mu na raspolaganju u okolini (Pećnik, 2013). Veća razina doživljenog roditeljskog stresa povezana je s lošijom psihološkom prilagodbom roditelja i djece (Cousino i Hazen, 2013). Konstrukt roditeljskog stresa je osobito važan za roditelje djece s klinički značajnim intelektualnim, emocionalnim i bihevioralnim problemima (Holly i sur., 2019). Naime, mnogobrojna istraživanja potvrdila su da, u usporedbi s roditeljima djece urednog razvoja, roditelji djece s poteškoćama kao što su ADHD (Johnston i Mash, 2001), Downov sindrom (Phillips i sur., 2017), poremećaj iz spektra autizma (Hayes i Watson, 2013) te kronične bolesti (Cousino i Hazen, 2013) izvještavaju o većoj razini roditeljskog

stresa. Nadalje, Teti i suradnici (1991) ističu da je veća razina majčinskog stresa povezana s nesigurnom privrženosti djeteta.

Najpoznatije teorije roditeljskog stresa naglašavaju dvosmjernu prirodu veze između roditeljskog stresa i teškoća u djetetovoj prilagodbi (Holly i sur., 2019). Ovu hipotezu u svom istraživanju potvrđuju Neece i suradnici (2012) te navode da je roditeljski stres ujedno i antecedent i posljedica problematičnog ponašanja djece. Drugim riječima, roditelji mogu doživljavati veću razinu roditeljskog stresa zbog pojedinih djetetovih karakteristika ili poteškoća, ali veća razina roditeljskog stresa ujedno može negativno djelovati na kvalitetu brige o djetetu.

Veća razina roditeljskog stresa povezana je i s lošijom kvalitetom interakcije između roditelja i djeteta (McKay i sur., 1996), ali i s autoritarnim roditeljstvom koje korelira s problematičnim ponašanjem djeteta (Deater-Deckard i Scarr, 1996). Istraživanje roditeljskog stresa u uzorku hrvatskih roditelja djece predškolske dobi potvrđuje povezanost roditeljskog stresa i postupaka roditelja – majke koje izvještavaju o intenzivnijem roditeljskom stresu više koriste autoritarne postupke i djecu manje potiču na samoaktualizaciju, dok očevi s većom razinom roditeljskog stresa u manjoj mjeri prihvaćaju djetetove reakcije i djeluju u skladu s djetetovim potrebama, koriste više autoritarnih postupaka i više kažnjavaju djecu (Profaca, 2002). Prema Rodriguez i Green (1997) intenzivniji roditeljski stres također je povezan s karakteristikama i stavovima roditelja koji su prediktivni za rizik zlostavljanja djeteta.

U mnogobrojnim je istraživanjima provjeravana povezanost roditeljskog stresa s raznim karakteristikama roditelja. Deater-Deckard (1996) ističe povezanost intenzivnijeg roditeljskog stresa s nižim roditeljskim obrazovanjem i nižim socioekonomskim statusom, a Pećnik (2013) izvještava o intenzivnijem stresu roditeljske uloge onih roditelja koji imaju više od jednog djeteta. U istraživanju Proface (2002) navedeni korelati nisu bili statistički značajni, dok su značajni prediktori doživljaja roditeljskog stresa bili veća eksternalnost roditelja i percepcija manje obiteljske podrške. Pojam eksternalnosti odnosi se na pripisivanje ishoda situacija sreći ili slučajnim okolnostima, a ne vlastitim sposobnostima (Rotter, 1966) te roditelji koji u većoj mjeri vjeruju da su pojedini događaji rezultat sreće u prosjeku doživljavaju intenzivniji roditeljski stres (Profaca, 2002).

Istraživači roditeljskog stresa bavili su se i razlikama u intenzitetu doživljaja roditeljskog stresa između majki i očeva. Na temelju istraživanja čiji rezultati pokazuju veću uključenost majki u skrb o djetetu u usporedbi s uključenošću očeva (Yeung i sur., 2001; Wood i Repetti, 2004), može se očekivati da su majke u većoj mjeri opterećene roditeljskom ulogom te potencijalno doživljavaju intenzivniji roditeljski stres. U skladu s navedenim, Pećnik (2013) izvještava o intenzivnijem stresu roditeljske uloge kod majki u odnosu na očeve što pripisuje većem udjelu preuzetih obaveza skrbi o djeci i češćem provođenju disciplinskih postupaka kažnjavanja. No, nalazi drugih istraživanja razlika u intenzitetu doživljaja roditeljskog stresa između očeva i majki nisu konzistentni. Deater-Deckard (1996) navodi da su sličnosti između majki i očeva u doživljaju roditeljskog stresa izraženije od razlika, a Profaca (2002) izvještava o jednakom ukupnom intenzitetu roditeljskog stresa, dok su pronađene razlike za pojedine izvore roditeljskog stresa.

Navedene istraživačke spoznaje upućuju na važnost daljnjeg istraživanja roditeljskog stresa s ciljem poboljšanja kvalitete roditeljstva i sprječavanja neželjenih negativnih ishoda za dijete i roditelje.

Abidinov model roditeljskog stresa

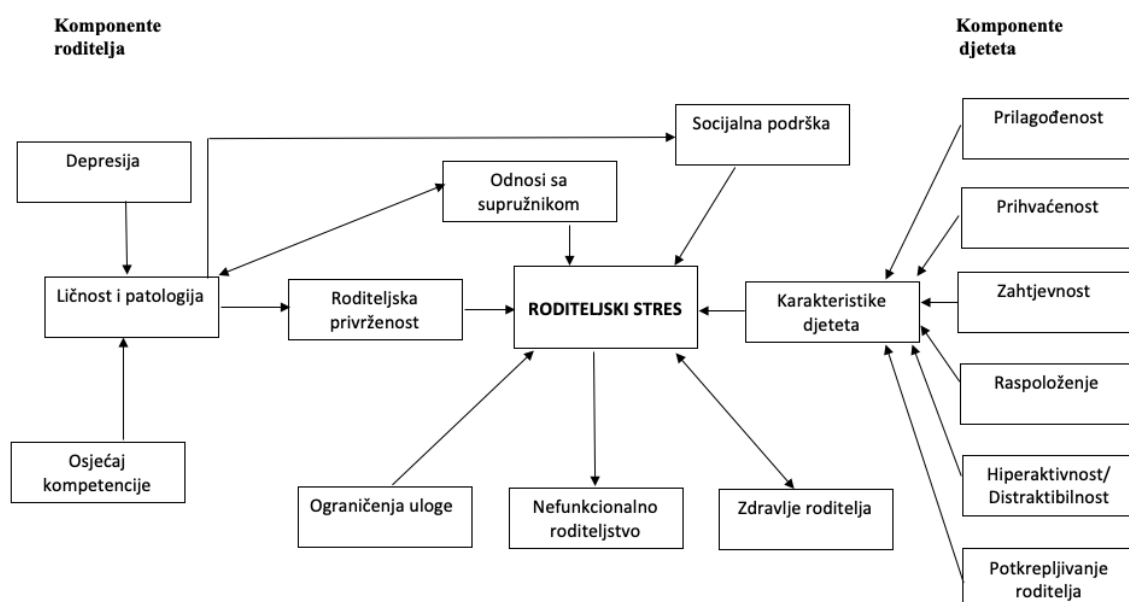
Richard R. Abidin je velik dio svoje karijere posvetio konstruktivnom roditeljskom stresu i istraživanju odnosa između roditelja i djeteta te je njegov istraživački rad vrlo važna prekretnica za mnoge istraživačke radove u ovom području. Konstrukcija poznatog Abidinovog Indeksa roditeljskog stresa (eng. Parenting Stress Index, PSI) zasniva se na teorijskom modelu odrednica nefunkcionalnog roditeljstva. Prema modelu (Slika 1) ukupni stres koji doživljava roditelj funkcija je triju glavnih domena izvora stresa: karakteristika djeteta, karakteristika roditelja i situacijskih varijabli koje su povezane s roditeljskom ulogom (Abidin, 1995).

Karakteristike djeteta koje Abidin (1995) identificira kao potencijalne izvore roditeljskog stresa su prilagodljivost djeteta na promjene, zahtjevnost djetetovog ponašanja, raspoloženje te distraktibilnost/ hiperaktivnost. Kao važne stresore iz ove domene također ističe prihvaćenost, odnosno podudaranje očekivanja koja roditelj ima od djeteta i stvarnih djetetovih obilježja, te potkrepljivanje roditelja koje predstavlja stupanj u kojemu interakcija roditelj-dijete rezultira pozitivnim afektom roditelja. Roditeljsku domenu modela, tj. ličnost i patologiju roditelja čine depresija i osjećaj

kompetencije u roditeljskoj ulozi te roditeljska privrženost koja predstavlja intrinzičnu uključenost u roditeljskoj ulozi. Velik doprinos u razini roditeljskog stresa također ima i domena situacijskih varijabli koju čine odnosi s partnerom, socijalna izolacija/podrška, fizičko zdravlje roditelja i ograničenja uloge (utjecaj roditeljstva na osobnu slobodu roditelja i druge životne uloge). Istraživanje odrednica roditeljskog stresa ima izrazitu važnost jer je visoka razina roditeljskog stresa povezana s nefunkcionalnim roditeljskim ponašanjem i negativnim interakcijama između roditelja i djeteta (Abidin, 1995).

Slika 1

Abidinov teorijski model roditeljskog stresa (Abidin, 1995)

Mjere roditeljskog stresa

Kako bi se što kvalitetnije istražio konstrukt roditeljskog stresa, njegove odrednice i praktične implikacije te testirale teorijske pretpostavke, vrlo je važno raspolagati mjernim instrumentima koji će omogućiti pristup ključnim informacijama. Jedna od prvih i najčešće upotrebljivanih mjera roditeljskog stresa je Indeks roditeljskog stresa (PSI; Abidin, 1995) koji je konstruiran na temelju ranije opisanog Abidinovog modela roditeljskog stresa. Dizajniran je kao trijažni i dijagnostički instrument koji mjeri

relativnu razinu stresa u sustavu roditelj-dijete kako bi facilitirao ranu identifikaciju djece koja su rizična za razvoj bihevioralnih ili emocionalnih poteškoća (Loyd i Abidin, 1985). Preveden je na minimalno 28 jezika i korišten u nekliničkim i kliničkim populacijama (Holly i sur., 2019). Sastoji se od 120 tvrdnji, od čega se 54 tvrdnje odnose na domenu roditelja, 47 na domenu djeteta, a 19 na životni stres. Te tri domene zajedno daju procjenu različitih stresora koji mogu rezultirati devijantnim roditeljskim stilom i problematičnim roditeljskim ponašanjima (Solis i Abidin, 1991). Ispunjavanje ljestvice životnog stresa je neobavezno jer se njome procjenjuju globalni situacijski stresori, tj. stresori izvan roditeljstva, koji povećavaju razinu roditeljskog stresa. Roditeljska uloga je zahtjevnija i potencijal pojave problema u obiteljskim interakcijama je izraženiji kada je prisutna visoka razina životnog stresa (npr. zbog financijskih poteškoća). Ovaj je upitnik standardiziran za primjenu na roditeljima djece u rasponu dobi od mjesec dana do 12 godina života (Abidin, 1995).

S obzirom da je Indeks roditeljskog stresa opsežan i ispunjavanje traje dvadesetak minuta, na zahtjev kliničara i istraživača koji se u svom radu susreću s problemom vremenskog ograničenja, osmišljen je kratki oblik upitnika (PSI-SF; Abidin, 1995). Sastoji se od 36 čestica i 3 faktora: roditeljska uznemirenost, nefunkcionalna interakcija roditelj-dijete i teško dijete. Budući da je Indeks roditeljskog stresa namijenjen samo za roditelje djece do 12. godine, konstruirana je i mjera roditeljskog stresa za roditelje djece od 11 do 19 godina. Indeks stresa za roditelje adolescenata (eng. Stress Index for Parents of Adolescents, SIPA) je razvojno osjetljiva nadogradnja Indeksa roditeljskog stresa čije su čestice prilagođene problematici s kojom se susreću roditelji adolescenata (Eadeh i sur., 2018). Kao alternativu Indeksu roditeljskog stresa, Berry i Jones (1995) konstruirali su Ljestvicu roditeljskog stresa (eng. Parental Stress Scale, PSS) koja sadrži 18 čestica, a namijenjena je za roditelje djece do 18 godina starosti. Polovica čestica označava veću razinu stresa, a ostatak nižu razinu stresa te sudionici označavaju slaganje s tvrdnjom na ljestvici od 5 stupnjeva. Čestice odražavaju dihotomiju roditeljstva, odnosno roditeljstvo kao izvor zadovoljstva, ali i kao izvor opterećenja. Rezultati psihometrijske validacije potvrđuju da je PSS brza i adekvatna zamjena opsežnom Indeksu roditeljskog stresa u istraživanjima i obećavajući klinički instrument (Berry i Jones, 1995).

Holly i suradnici (2019) su u svom radu napravili pregled psihometrijskih karakteristika raznih mjera roditeljskog stresa, uključujući i prethodno opisane

instrumente. Nalazi istraživanja govore u prilog sadržajnoj valjanosti upitnika roditeljskog stresa koji pokrivaju širok raspon domena roditeljskog stresa, ovisno o teorijskim modelima na kojima se baziraju. Konvergentna valjanost u većini je istraživanja utvrđena statistički značajnom povezanosti sa teorijski relevantnim konstruktima, poput ličnosti i psihopatologije roditelja te teškoća u ponašanju djece. Primjerice, intenzitet roditeljskog stresa pozitivno je povezan s eksternalnim lokusom kontrole (Profaca, 2002) te s depresivnošću, anksioznošću i razinom općeg stresa roditelja (Berry i Jones, 1995; Oronoz i sur., 2007). Pouzdanost je najčešće provjeravana metodom unutarnje konzistencije te su dobiveni koeficijenti unutarnje konzistencije zadovoljavajući.

Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa

S ciljem prevladavanja metodoloških nedostataka nekih od postojećih upitnika, Profaca i Arambašić su konstruirale instrument za mjerenje roditeljskog stresa namijenjen roditeljima djece predškolske dobi – *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* (Profaca, 2002). Glavna kritika postojećih mjera roditeljskog stresa koju navode je da roditelji procjenjuju postojanje pojedinih stresora u njihovoj roditeljskoj ulozi, što ne daje informaciju o procjeni važnosti i značenja koji taj određeni izvor stresa njima predstavlja. Drugim riječima, ne saznaje se je li roditeljima koji ispunjavaju upitnik opisana situacija stresna ili nije. Ističu da pojedinci različito procjenjuju značenje pojedinih zahtjeva roditeljske uloge, mogućnost svog utjecaja na te zahtjeve, kao i strategije suočavanja. Naglasak stoga stavljaju na važnost kognitivne procjene u modelu stresa koja objašnjava individualne razlike u doživljavanju roditeljskog stresa (Profaca i Arambašić, 2004). Određeni okolinski pritisci kod znatnog broja ljudi izazivaju stres, ali uvijek postoje individualne i grupne razlike u osjetljivosti i ranjivosti na određene vrste događaja (Lazarus i Folkman, 2004). Sukladno navedenom, autorice tvrde da postoje neki aspekti roditeljstva koji predstavljaju izvore stresa za većinu roditelja, ali da su individualne razlike u procjeni tih stresora najvažnije za razumijevanje doživljaja roditeljskog stresa. Tom su se pretpostavkom vodile i u izradi svog instrumenta za procjenu roditeljskog stresa.

U prvom koraku izrade *Upitnika* autorice su zamolile roditelje predškolske djece da pismenim putem nabroje one situacije u roditeljskoj ulozi koje su im teške, odnosno

one situacije koje procjenjuju stresnima. Na temelju dobivenih izjava u predispozitivaju i izvora iz literature osmislile su 65 tvrdnji koje čine konačnu verziju *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* (Profaca, 2002). Sve tvrdnje predstavljaju raznolike stresore roditeljske uloge, a procjenom od strane roditelja dobiva se podatak o intenzitetu doživljaja roditeljskog stresa. Dobivene su tvrdnje grupirane prema izvorima stresa što je rezultiralo s 13 podljestvica, tj. 13 izvora roditeljskog stresa (Profaca i Arambašić, 2004). Podljestvice su uvidom u sadržaj čestica svrstale u 3 šire skupine izvora stresa: 1) karakteristike djeteta (*Zahtjevnost djeteta, Neadaptiranost djeteta, Zdravlje djeteta*), 2) interakcija roditelja s djetetom (*Neispunjena očekivanja od djeteta, Vežanost za dijete, Discipliniranje djeteta, Komunikacija s djetetom*) i 3) karakteristike roditelja i njihova socijalna mreža (*Nekompetencija, Nedostatak podrške, Ograničenja roditeljske uloge, Odnosi sa supružnikom, Materijalna situacija, Zahtjevi drugih uloga*).

U istraživanju Proface i Arambašić (2004) dobivene su zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike koje opravdaju primjenu *Upitnika* u uzorcima roditelja djece predškolske dobi. Koeficijenti unutarnje konzistencije izračunati su za svih 13 podljestvica *Upitnika* za ukupni uzorak i poduzorke majki i očeva te dobivene vrijednosti govore o dobroj pouzdanosti instrumenta ($\alpha \geq .67$). Faktorskom analizom rezultata za 13 podljestvica na ukupnom uzorku roditelja dobivena su dva faktora s karakterističnim korijenima većima od jedan koji su objasnili 65.18 % varijance rezultata. Na poduzorku očeva ekstrahiran je jedan faktor koji je objasnio 58.84 % varijance rezultata, a na poduzorku majki dva faktora koja su objasnila 65.37 % varijance rezultata. Zbog visoke korelacije pet podljestvica s oba faktora te visoke korelacije rezultata na dva faktora autorice su se opredijelile za jednofaktorsko rješenje kojim je objašnjeno 39.45 % ukupne varijance. Rezultate postignute primjenom *Upitnika* moguće je formirati kao zbroj procjena roditelja na svih 65 tvrdnji te zasebno za svaku podljestvicu.

Uzimajući u obzir da je *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* jedina hrvatska mjera roditeljskog stresa te da ne raspolažemo hrvatskim upitnikom koji mjeri intenzitet roditeljskog stresa roditelja djece rane školske dobi, u ovom smo istraživanju provjerili može li se proširiti dobni raspon djece za čije je roditelje *Upitnik* primjenjiv.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je provjeriti opravdanost upotrebe *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorcima roditelja djece rane školske dobi, odnosno ispitati psihometrijske karakteristike *Upitnika* na rezultatima roditelja djece koja pohađaju niže razrede osnovne škole.

PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Problem 1. Ispitati pouzdanost *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku roditelja djece rane školske dobi.

Hipoteza 1. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije za *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u cjelini te za svih 13 podljestvica *Upitnika* bit će zadovoljavajuća ($\alpha \geq .60$; Taber, 2017), u skladu s rezultatima psihometrijske validacije *Upitnika* u uzorku roditelja djece predškolske dobi.

Problem 2. Ispitati faktorsku strukturu *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku roditelja djece rane školske dobi.

Hipoteza 2. Eksploratorna faktorska analiza za 13 podljestvica *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* rezultirat će dvofaktorskim rješenjem, u skladu s nalazima psihometrijske validacije *Upitnika* u uzorku roditelja djece predškolske dobi u kojoj su dva faktora objasnila 65.18 % ukupne varijance rezultata.

Problem 3. Utvrditi konvergentnu valjanost *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku roditelja djece rane školske dobi:

- a) Ispitati povezanost ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika.
- b) Ispitati povezanost ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima dobivenim na *Ljestvici ekternalnosti*.

Hipoteza 3. *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* pokazat će zadovoljavajuću konvergentnu valjanost:

- a) Ukupni rezultat na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* bit će u statistički značajnoj pozitivnoj korelaciji s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa dobivenim primjenom *DASS-21* upitnika. Roditelji koji doživljeni roditeljski stres procjenjuju intenzivnijim, izvještavat će o većoj prisutnosti simptoma depresije, anksioznosti i stresa.
- b) Ukupni rezultati na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* bit će u statistički značajnoj pozitivnoj korelaciji s rezultatima dobivenim na *Ljestvici ekternalnosti*. Roditelji koji izvještavaju o većoj razini roditeljskog stresa, iskazivat će veću ekternalnu orijentaciju.

Problem 4. Utvrditi razlikuju li se očevi i majke u intenzitetu doživljenog roditeljskog stresa.

Hipoteza 4. Utvrdit ćemo statistički značajnu razliku između majki i očeva u ukupnim rezultatima na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa*. Drugim riječima, majke će izvještavati o većoj razini doživljenog roditeljskog stresa od očeva.

METODA ISTRAŽIVANJA

Sudionici

Istraživanju su pristupila 334 roditelja, točnije 294 majki (88 %) i 40 očeva (12 %), a detaljnom analizom predanih obrazaca zadržali smo 308 sudionika. Konačni uzorak čini 275 majki (89.3 %) i 33 oca (10.7 %). Kriteriji za reduciranje broja sudionika većinski su se temeljili na dobivenim sociodemografskim podacima koji su poslužili kao kontrolne varijable. Prvi i najvažniji kriterij bio je dob djeteta, odnosno razred koji dijete pohađa. Uvjet za sudjelovanje u istraživanju bio je da su sudionici roditelji djeteta koje pohađa prva četiri razreda osnovne škole. Oni sudionici koji su ispunjavali upitnik za dijete mlađe ili starije od ciljane populacije isključeni su iz statističke obrade. Nadalje, sudionice koje su se za radni status izjasnile kao majke njegovateljice također su isključene iz obrade jer je cilj bio prikupiti neklinički uzorak roditelja, vodeći se pretpostavkom da su majke kojima djeca imaju dijagnosticiranu kroničnu bolest, invaliditet ili razvojne teškoće pod značajno većim roditeljskim stresom od populacije roditelja zdrave djece. Nekolicina sudionika koji su pristupili istraživanju ne žive u Hrvatskoj stoga smo i njihove odgovore eliminirali. Osim sociodemografskih podataka, pri analiziranju odgovora bilo je važno provjeriti sadržavaju li predani obrasci odgovore na sva pitanja. Gotovo su svi sudionici predali u potpunosti ispunjene obrasce ili su nedostajala 2-3 odgovora u cijeloj bateriji upitnika. Tri su obrasca odstupala od navedenog jer je nedostajalo više od 20 % odgovora te su oni isključeni iz daljnje analize.

Prosječna dob sudionika ovog istraživanja je 39 godina, pri čemu najmlađi roditelj ima 26 godina, a najstariji 56 godina. U 43.4 % slučajeva dijete za koje su roditelji ispunjavali upitnik su djevojčice, a 55.8 % su dječaci. Prvi razred osnovne škole pohađa 20.2 % djece, drugi razred 24.8 %, treći razred 29.3 %, dok četvrti razred pohađa 25.7 % djece iz uzorka. Većina roditelja iz našeg uzorka je zaposlena (82.4 %) i u braku (86 %) te u prosjeku imaju po dvoje djece ($M = 2.15$, $SD = 0.81$). Najveći dio roditelja ima završeno srednjoškolsko obrazovanje (43.2 %), preddiplomski (19.2 %) ili diplomski studij (30.8 %) te većinski dio procjenjuje svoj životni standard prosječnim (57.3 %). Istraživanje je proslijeđeno u razne dijelove Hrvatske, stoga sudionici dolaze iz 60-ak različitih gradova, a najviše ih je iz Zagreba (34.1 %).

Mjerni instrumenti

Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa (Profaca i Arambašić, 2004)

Kako bismo na roditeljima djece rane školske dobi primijenili *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* koji je prvotno namijenjen za roditelje djece predškolske dobi, najprije je napravljena sadržajna analiza čestica. Pojedine tvrdnje nisu bile razvojno prikladne za ranu školsku dob pa su prilagođene ciljanom uzrastu. Također, zbog porasta broja izvanbračnih zajednica, pojmovi suprug/supruga zamijenjeni su pojmovima partner/partnerica. U skladu s tim, podljestvica *Odnosi sa supružnikom* preimenovana je u *Partnerski odnosi*. Izmjene čestica vidljive su u Prilogu A. U uputi za ispunjavanje *Upitnika* naglašeno je da je *Upitnik* namijenjen za roditelje djece koja pohađaju niže razrede osnovne škole te je istaknuto da, u slučaju da roditelji imaju više djece navedenog uzrasta, ispunjavaju *Upitnik* misleći na najstarije dijete. Zadatak sudionika bio je procijeniti na ljestvici Likertovog tipa od 4 stupnja koliko su opisane situacije za njih teške, uznemirujuće ili stresne (0 = situacija mi nije teška, uznemirujuća, stresna ili situacija se na mene ne odnosi, 3 = situacija je za mene jako uznemirujuća, teška, stresna). Zbrojem bodova na svim česticama *Upitnika* dobiva se ukupni intenzitet roditeljskog stresa koji doživljavaju roditelji, a rezultat se može kretati u rasponu od 0 do 195 bodova. Primjenom ovog *Upitnika* također je moguće izračunati intenzitet roditeljskog stresa za svaku podljestvicu, odnosno za 13 različitih izvora stresa, pri čemu je mogući raspon rezultata od 0 do 15 bodova. Veći rezultat ukazuje na intenzivniji doživljaj roditeljskog stresa (Profaca i Arambašić, 2004).

Ljestvica depresije, anksioznosti i stresa (DASS-21; Lovibond i Lovibond, 1995)

Za potrebe ovog istraživanja korištena je hrvatska adaptacija ljestvice *DASS-21*, koja se sastoji od 21 tvrdnje podijeljene u tri podljestvice. Svaka se podljestvica sastoji od sedam tvrdnji. Sudionici na ljestvici Likertovog tipa od 4 stupnja (0 = uopće se nije odnosilo na mene, 3 = gotovo u potpunosti ili većinu vremena se odnosilo na mene) označavaju broj koji najbolje opisuje kako su se osjećali u posljednjih tjedan dana. Podljestvica depresije procjenjuje disforiju, beznađe, obezvrjeđivanje života, samokritičnost, manjak interesa/uključenosti, anhedoniju i inertnost. Podljestvica anksioznosti se odnosi na pobuđenost autonomnog živčanog sustava, reakcije skeletnih mišića i situacijsku anksioznost, dok se podljestvicom stresa procjenjuje kronična

nespecifična pobuđenost poput nemogućnosti opuštanja, uznemirenosti, iritabilnosti, pretjeranog reagiranja i nestrpljivosti. Rezultat za svaku podljestvicu se formira zbrojem bodova postignutih na pripadajućim tvrdnjama (Lovibond i Lovibond, 1995), uz mogući raspon od 0 do 21. Veći rezultat ukazuje na lošije emocionalno stanje osobe, odnosno veću razinu depresije, anksioznosti ili stresa. Koeficijenti unutarnje konzistencije u ovom su istraživanju visoki za sve tri podljestvice, što upućuje na zadovoljavajuću pouzdanost podljestvica depresije ($\alpha_{\text{majke}} = .93$; $\alpha_{\text{očevi}} = .88$), anksioznosti ($\alpha_{\text{majke}} = .91$; $\alpha_{\text{očevi}} = .86$) i stresa ($\alpha_{\text{majke}} = .94$; $\alpha_{\text{očevi}} = .93$).

Ljestvica eksternalnosti (Bezinović, 1990)

Ljestvica eksternalnosti je jednodimenzionalna ljestvica koja mjeri eksternalnu orijentaciju pojedinca. Sastoji se od 10 tvrdnji koje sadržajno predstavljaju fatalističku orijentaciju pojedinca po kojoj sudbina, predodređenost, sreća ili slučajnosti određuju što će se pojedincu dogoditi. Sudionici na ljestvici Likertovog tipa od 5 stupnjeva (0 = u potpunosti netočno, 4 = u potpunosti točno) uz svaku tvrdnju trebaju zaokružiti broj koji označava koliko ih ta tvrdnja opisuje. Konačni rezultat se formira kao zbroj bodova postignutih na svih 10 tvrdnji, pri čemu je minimalni rezultat 0, a maksimalni 40. Veći rezultat odražava izraženiju eksternalnu orijentaciju pojedinca. Koeficijent unutarnje konzistencije u ovom je istraživanju zadovoljavajuće veličine u oba uzorka ($\alpha_{\text{majke}} = .92$; $\alpha_{\text{očevi}} = .92$).

Upitnik sociodemografskih podataka

Za potrebe ovog istraživanja osmišljeno je 11 sociodemografskih pitanja u svrhu detaljnije analize uzorka. Pitanja se odnose na spol i dob roditelja, zatim spol, dob i razred djeteta za koje ispunjavaju upitnike, ukupan broj djece i njihovu dob, radni status i najviši završeni stupanj obrazovanja roditelja, procjenu životnog standarda obitelji te grad u kojem žive. *Upitnik sociodemografskih podataka* nalazi se u Prilogu B.

Postupak

Podaci su prikupljeni tijekom ožujka 2022. godine *online* putem. Istraživanje je kreirano u programu za izradu upitnika i anketa *Google Forms*. U pozivu za sudjelovanje u istraživanju je ukratko opisan cilj istraživanja s naglaskom na važnost sudjelovanja oba roditelja. Istaknuta je anonimnost i dobrovoljnost sudjelovanja, kao i predviđeno vrijeme ispunjavanja. Na prvoj stranici *online* upitnika su ponovljene osnovne informacije o istraživanju, s uputom da odgovaraju za ono dijete koje pohađa niže razrede osnovne škole. Za dodatna pitanja, komentare i pritužbe priložena je e-mail adresa autorice istraživanja. Redosljed pitanja bio je jednak za sve sudionike te su najprije ispunjavali *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa*, zatim *DASS-21*, *Ljestvicu eksternalnosti* i naposljetku *Upitnik sociodemografskih podataka*. Uzorak je prigodan te je informacija o istraživanju prosljeđivana metodom snježne grude preko poznanika i putem *Facebook* grupa. Poziv na istraživanje i pripadajuća poveznica prvotno su prosljeđeni roditeljima djece rane školske dobi, manjem broju ravnateljica osnovnih škola te učiteljicama razredne nastave kako bi oni prosljedili poveznicu u roditeljske grupe ili poznicima putem e-mail adrese. Zbog tendencije znatno manjeg odaziva muškaraca u *online* istraživanjima, uložen je poseban napor u poticanje očeva na sudjelovanje. S tim ciljem, istraživanje je podijeljeno i na *Facebook* grupama poput *MaMe na Fejsu*, *Tata je tata (Dubrovnik)* i *Mame i tate iz Zadra*.

REZULTATI

Vodeći računa o tome da su ukupni rezultati sudionika na svim korištenim mjernim instrumentima formirani kao zbroj bodova postignutih na njihovim česticama te da jedan prazan odgovor sustavno smanjuje rezultat, odgovori koji su nedostajali zamijenjeni su aritmetičkom sredinom rezultata koje je sudionik postigao na pripadajućoj podljestvici ili ljestvici. Zamjena aritmetičkom sredinom opravdana je jer je za korištene čestice u istraživanju nedostajao vrlo mali udio odgovora, maksimalno jedan posto odgovora po čestici. Budući da je u ovom istraživanju sudjelovalo znatno manje očeva ($n = 33$) nego majki ($N = 275$), statističke analize provedene su zasebno na svakom

poduzorku. Faktorska analiza provedena je samo u uzorku majki zbog nedostatne veličine uzorka očeva.

Normalitet distribucije rezultata

Prvi korak u statističkoj obradi podataka bio je provjeriti odstupaju li distribucije rezultata na korištenim upitnicima i pripadajućim podljestvicama značajno od normalne distribucije. Prema rezultatima Kolmogorov-Smirnovljevog testa, ukupni rezultati i rezultati na podljestvicama *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku majki statistički se značajno razlikuju od normalne distribucije. U uzorku očeva nema statistički značajne razlike na rezultatima podljestvica *Neispunjena očekivanja, Vezanost, Ograničenja roditeljske uloge, Partnerski odnosi, Zahtjevi drugih uloga* te na ukupnom rezultatu *Upitnika*, a rezultati na preostalim podljestvicama se također statistički značajno razlikuju od normalne distribucije. Vizualna inspekcija pripadajućih histograma uglavnom upućuje na blago pozitivno asimetričnu distribuciju rezultata.

S obzirom da je Kolmogorov-Smirnovljev test osjetljiv na broj ispitanika jer kod velikih uzoraka i vrlo malo odstupanje od normaliteta distribucije proglašava statistički značajnim (Field, 2009), a kod malih uzoraka asimetričnu distribuciju može proglasiti normalnom (Howell, 2010), sljedeći je korak bio provjeriti koeficijente spljoštenosti i asimetričnosti distribucije. Deskriptivna statistička obilježja i pokazatelji normalnosti distribucije za rezultate postignute na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* prikazani su u Tablici 1. Iako se za navedene koeficijente ne izražava statistička značajnost, mnogi istraživači vode se pretpostavkom da su koeficijenti spljoštenosti i asimetričnosti u rasponu od -2 do +2 prihvatljivi za odstupanje od normalne distribucije (George i Mallery, 2019). Sudeći prema ovom kriteriju, ukupni rezultati i rezultati na svim podljestvicama *Upitnika* (izuzev podljestvice *Zdravlje djeteta* čiji koeficijent spljoštenosti ukazuje na leptokurtičnost distribucije rezultata majki i očeva) ne odstupaju značajno od normalne distribucije te smatramo opravdanim koristiti parametrijske statističke postupke.

Tablica 1

Deskriptivni pokazatelji i pokazatelji normalnosti distribucija ukupnih rezultata i rezultata na podljestvicama Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa (UIIRS) u uzorku majki (N = 275) i očeva (n = 33)

	SPOL	<i>M</i>	<i>SD</i>	Skew	Kurt	K-S
Zahtjevnost djeteta	Majke	5.16	3.34	0.66	-0.03	.12**
	Očevi	4.48	3.16	0.61	-0.75	.23**
Neadaptiranost djeteta	Majke	3.82	2.80	1.04	1.03	.18**
	Očevi	2.97	2.59	1.01	0.55	.16*
Zdravlje djeteta	Majke	2.53	3.04	1.60	2.25	.23**
	Očevi	2.39	2.28	1.29	2.43	.15*
Neispunjena očekivanja	Majke	5.74	3.52	0.33	-0.57	.09**
	Očevi	4.30	2.53	0.23	-0.21	.13
Vežanost za dijete	Majke	6.32	3.70	0.52	-0.40	.13**
	Očevi	5.48	2.59	0.28	0.63	.15
Discipliniranje djeteta	Majke	5.58	3.30	0.63	-0.26	.15**
	Očevi	4.58	3.01	0.26	-1.02	.15*
Komunikacija s djetetom	Majke	5.77	3.54	0.48	-0.42	.12**
	Očevi	4.64	3.40	0.85	0.42	.17*
Nekompetencija	Majke	4.45	3.62	0.78	-0.10	.13**
	Očevi	3.39	3.31	0.93	0.27	.15*
Nedostatak podrške	Majke	4.85	3.77	0.58	-0.54	.13**
	Očevi	3.36	2.85	1.16	1.38	.16*
Ograničenja roditeljske uloge	Majke	6.24	4.13	0.35	-0.77	.09**
	Očevi	4.42	3.37	0.27	-0.92	.13
Partnerski odnosi	Majke	5.92	4.28	0.39	-0.84	.11**
	Očevi	5.94	4.37	0.46	-0.62	.13
Materijalna situacija	Majke	4.79	4.35	0.64	-0.71	.15**
	Očevi	3.73	3.65	1.07	1.21	.17*
Zahtjevi drugih uloga	Majke	5.81	4.06	0.30	-0.80	.10**
	Očevi	5.12	3.50	0.61	0.08	.13
UIIRS ukupno	Majke	66.99	35.49	0.49	-0.40	.08**
	Očevi	54.82	27.94	0.64	0.11	.13

Legenda: *M* = aritmetička sredina, *SD* = standardna devijacija, Skew = koeficijent asimetričnosti, Kurt = koeficijent spljoštenosti, K-S = Kolmogorov-Smirnovljev test, * = $p < .05$, ** = $p < .01$

U Tablici 2 prikazana su deskriptivna statistička obilježja i pokazatelji normalnosti distribucije za rezultate na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa upitnika *DASS-21* te za ukupne rezultate na *Ljestvici eksternalnosti*. Rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa ukazuju da se jedino rezultati očeva na *Ljestvici eksternalnosti* statistički značajno ne razlikuju od normalne distribucije. Daljnja analiza koeficijentata spljoštenosti i asimetričnosti ukazuje na normalne distribucije rezultata na svim podljestvicama *DASS-21* upitnika i ukupnom rezultatu na *Ljestvici eksternalnosti* u uzorku majki. Distribucija rezultata na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika pozitivno je asimetrična i leptokurtična u uzorku očeva.

Tablica 2

Deskriptivni pokazatelji i pokazatelji normalnosti distribucije rezultata majki (N = 275) i očeva (n = 33) na Ljestvici eksternalnosti i podljestvicama DASS-21 upitnika

	SPOL	<i>M</i>	<i>SD</i>	Skew	Kurt	K-S
Podljestvica stresa	Majke	8.36	5.80	0.52	-0.52	.11**
	Očevi	4.58	4.88	1.66	3.06	.17*
Podljestvica anksioznosti	Majke	5.81	6.66	0.99	0.18	.15**
	Očevi	3.15	4.15	1.99	3.59	.30**
Podljestvica depresije	Majke	6.09	5.73	1.04	0.28	.14**
	Očevi	2.91	3.88	2.15	6.00	.23**
Ljestvica eksternalnosti	Majke	15.68	9.09	0.10	-0.55	.06*
	Očevi	12.36	8.82	0.83	0.91	.12

Legenda: *M* = aritmetička sredina, *SD* = standardna devijacija, Skew = koeficijent asimetričnosti, Kurt = koeficijent spljoštenosti, K-S = Kolmogorov-Smirnovljev test, * = $p < .05$, ** = $p < .01$

Pouzdanost

Pouzdanost *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* provjerena je metodom unutarnje konzistencije (rezultati su prikazani u Tablici 3). Koeficijenti unutarnje konzistencije ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost svih podljestvica (vrijednosti Cronbach alphe kreću se od .60 do .90) i ukupnih rezultata na *Upitniku* u uzorku majki ($\alpha = .97$). Što se tiče uzorka očeva, pouzdanost za cijeli *Upitnik* ($\alpha = .95$) i podljestvice (vrijednosti Cronbach alphe kreću se od .61 do .89) je također zadovoljavajuća, izuzev podljestvice *Vežanost za dijete* koja ima nisku pouzdanost tipa

unutarnje konzistencije ($\alpha = .45$) zbog niskih i nultih međusobnih korelacija tvrdnji unutar navedene podljestvice.

Tablica 3

Koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) za 13 podljestvica i cijeli Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa (UIIRS) za uzorak majki (N = 275) i očeva (n = 33)

PODLJESTVICA	Broj čestica	α (majke)	α (očevi)
1. Zahtjevnost djeteta	5	.75	.71
2. Neadaptiranost djeteta	5	.60	.63
3. Zdravlje djeteta	5	.76	.61
4. Neispunjena očekivanja	5	.80	.65
5. Vežanost za dijete	5	.82	.46
6. Discipliniranje djeteta	5	.77	.71
7. Komunikacija s djetetom	5	.82	.77
8. Nekompetencija	5	.84	.88
9. Nedostatak podrške	5	.79	.68
10. Ograničenja roditeljske uloge	5	.86	.77
11. Partnerski odnosi	5	.88	.89
12. Materijalna situacija	5	.90	.89
13. Zahtjevi drugih uloga	5	.87	.86
UIIRS Ukupno	65	.97	.95

Legenda: α - Cronbach alpha koeficijent

Faktorska struktura

U svrhu provjere faktorske strukture *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku majki djece rane školske dobi, provedena je eksploratorna faktorska analiza metodom glavnih komponenti. U prvom je koraku provjerena podobnost korelacijske matrice za faktorizaciju. Keiser-Meyer-Olkin koeficijent (KMO) je visok i iznosi 0.92 što upućuje na velik dio zajedničke varijance podljestvica *Upitnika*. Rezultati Bartlettovog testa sfericiteta potvrđuju da se dobivena korelacijska matrica statistički značajno razlikuje od matrice identiteta ($\chi^2 = 2693.87$, $df = 78$, $p < .01$) što potvrđuje pretpostavku da se međusobne korelacije podljestvica statistički značajno razlikuju od nulte korelacije. Navedeni rezultati opravdaju provedbu faktorske analize.

Eksploratorna faktorska analiza metodom glavnih komponenti provedena je na rezultatima za 13 podljestvica sa zadanim Kaiser-Guttmanovim kriterijem ekstrakcije (isključivo onih faktora s karakterističnim korijenom većim od 1) te oblimin rotacijom u slučaju ekstrakcije više faktora. Ekstrahirana su dva faktora koji objašnjavaju 65.8 % varijance (Tablica 4), a koeficijent korelacije među njima iznosi .65.

Tablica 4

Faktorska analiza rezultata na podljestvicama Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa u uzorku majki djece rane školske dobi (N = 275) – prikaz karakterističnih korijena većih od 1 i pripadajućih postotaka objašnjene varijance

Faktor	KK	% V
1	7.42	52.65
2	1.14	43.36

Legenda: KK = karakteristični korijen, % V = postotak objašnjene varijance

Prvi ekstrahirani faktor odnosi se na karakteristike djeteta i neposredan odnos roditelj-dijete, a uključuje podljestvice *Discipliniranje djeteta, Komunikacija s djetetom, Neadaptiranost djeteta, Neispunjena očekivanja, Zahtjevnost djeteta, Nekompetencija, Vežanost za dijete i Zdravlje djeteta*. Drugi faktor odnosi se na kontekstualne izvore roditeljskog stresa te uključuje *Ograničenja roditeljske uloge, Materijalnu situaciju, Partnerske odnose, Nedostatak podrške i Zahtjeve drugih uloga* (Tablica 5). Podljestvice *Nedostatak podrške i Zahtjevi drugih uloga* zasićene su obama faktorima, ali su u većoj mjeri povezane s drugim faktorom, u sklopu kojeg su i interpretirane. Zasićenost prvim faktorom kod navedene dvije podljestvice vjerojatno je prisutna zbog toga što pripadajuće tvrdnje sadržajno obuhvaćaju i odnos između roditelja i djeteta, no ne predstavljaju njihov neposredan odnos nego ključnu ulogu imaju vanjski posredujući činitelji. Budući da su ekstrahirani faktori u visokoj korelaciji, smatramo da je opravdano zadržati originalan način izražavanja rezultata u *Upitniku*, prema kojemu je ukupni rezultat zbroj bodova dobivenih na svih 65 tvrdnji i predstavlja ukupni intenzitet doživljenog roditeljskog stresa. Zbrojem bodova postignutih na česticama pojedine podljestvice dobiva se podatak o intenzitetu doživljenog roditeljskog stresa za svaki od 13 različitih izvora roditeljskog stresa.

Tablica 5

Matrica faktorskog obrasca za rezultate na 13 podljestvica Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa dobivena nakon Oblimin rotacije u uzorku majki djece rane školske dobi (N = 275)

Subskala	Faktor	Faktor
	1	2
Discipliniranje djeteta	.99	-.13
Komunikacija s djetetom	.97	-.10
Neadaptiranost djeteta	.84	-.02
Neispunjena očekivanja	.80	.02
Zahtjevnost djeteta	.79	.12
Nekompetencija	.76	.15
Vežanost za dijete	.41	.15
Zdravlje djeteta	.34	.28
Ograničenja roditeljske uloge	.04	.86
Materijalna situacija	-.10	.86
Partnerski odnosi	.02	.84
Nedostatak podrške	.37	.55
Zahtjevi drugih uloga	.33	.52

Konvergentna valjanost

U svrhu provjere konvergentne valjanosti izračunat je Pearsonov koeficijent korelacije kao mjera povezanosti ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika te *Ljestvici eksternalnosti* (Tablica 6). Rezultati ukazuju na statistički značajnu pozitivnu korelaciju ukupnog rezultata na *Upitniku* s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa i u uzorku majki i u uzorku očeva. Drugim riječima, što je veća razina samoprocijenjenog roditeljskog stresa na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa*, veća je i razina samoprocijenjene depresivnosti, anksioznosti i stresa. Potvrđena je i statistički značajna pozitivna korelacija između ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* i rezultata na *Ljestvici eksternalnosti* u uzorku majki. Prema tome, majke s većom razinom roditeljskog stresa iskazuju i veću eksternalnu orijentaciju. U uzorku očeva nije utvrđena statistički značajna povezanost ukupnih rezultata na *Upitniku* i rezultata na *Ljestvici eksternalnosti*.

Tablica 6

Koeficijenti korelacije ukupnih rezultata na Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa s rezultatima na podljestvicama upitnika DASS-21 i Ljestvici eksternalnosti za poduzorak majki (N = 275) i očeva (n = 33)

		Stres	Anksioznost	Depresija	Eksternalnost
UIIRS ukupno	Majke	.66**	.56**	.63**	.47**
	Očevi	.66**	.57**	.58**	.10

Legenda: ** = $p < .01$

Usporedba rezultata očeva i majki

Kako bismo utvrdili razlikuju li se očevi i majke prema intenzitetu ukupnog roditeljskog stresa proveden je t-test za nezavisne uzorke. S obzirom na neravnomjernu uključenost očeva i majki u ovom istraživanju, u svrhu ove statističke analize, iz ukupnog uzorka majki ($N = 275$) slučajnim je odabirom izdvojen jednak broj majki kao i očeva ($n = 33$). Levenov test homogenosti varijance ($F = 1.12, p > .05$) ukazuje na podjednake varijance uzoraka majki i očeva, čime je kriterij za provedbu t-testa zadovoljen. Majke i očevi se u ovom istraživanju statistički značajno razlikuju prema ukupnim rezultatima na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* ($t(64) = 2.25, p < .05$). Dobivena je srednja veličina učinka ($d = 0.56$) prema kojoj se distribucije rezultata majki i očeva ne prekrivaju u iznosu od otprilike 38 %. Specifičnije, očevi u ovom istraživanju u prosjeku izvještavaju o manjoj razini roditeljskog stresa u usporedbi s majkama. U Prilogu C prikazani su deskriptivni statistički pokazatelji za slučajni uzorak majki na kojemu je provedena ova statistička analiza.

RASPRAVA

Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa konstruiran je za roditelje djece predškolske dobi (Profaca, 2002). Budući da ne postoji hrvatski upitnik za mjerenje roditeljskog stresa roditelja djece koja pohađaju niže razrede osnovne škole, analizom nekih psihometrijskih karakteristika nastojali smo provjeriti može li se proširiti upotreba *Upitnika* i na roditelje djece navedenog uzrasta. Pouzdanost i konvergentna valjanost provjereni su odvojeno za uzorak majki i očeva zbog neravnomjernog sudjelovanja očeva ($n = 33$) i majki ($N = 275$) u istraživanju, odnosno većinskog udjela majki u cjelokupnom uzorku. Zbog premalog broja očeva faktorska analiza provedena je isključivo na rezultatima majki. Naposljetku smo, zbog nekonzistentnih rezultata prijašnjih istraživanja, usporedili razinu ukupnog roditeljskog stresa kojeg doživljavaju majke i očevi u našem uzorku.

Psihometrijske karakteristike Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa

Prvi problem ovog istraživanja odnosi se na provjeru pouzdanosti *Upitnika* u cijelosti te njegovih 13 podljestvica. Koeficijenti unutarnje konzistencije dobiveni u uzorku majki djece rane školske dobi u skladu su s prvom hipotezom i inicijalnom provjerom pouzdanosti *Upitnika* u uzorku majki djece predškolske dobi, u kojoj se koeficijent unutarnje konzistencije za podljestvice kretao u rasponu od .67 do .87, a za *Upitnik* u cijelosti iznosio je .97 (Profaca i Arambašić, 2004). Prema tome, možemo zaključiti da je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije u uzorku majki djece rane školske dobi zadovoljavajuća za svih 13 podljestvica i za *Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u cijelosti. Koeficijenti unutarnje konzistencije dobiveni u uzorku očeva djece rane školske dobi za *Upitnik* u cijelosti i za pojedine podljestvice također ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost. Iznimka je podljestvica *Vežanost za dijete* koja ima nisku pouzdanost. Analiza korelacija između čestica podljestvice *Vežanost za dijete* pokazala je da su u uzorku očeva čestice slabo međusobno povezane. Tvrdnja „Vežan/a sam uz dijete“ odstupa jer nije statistički značajno povezana s ostalim tvrdnjama te podljestvice („Ne mogu se lako odvojiti od djeteta“, „Moje dijete mi nedostaje kad nismo skupa“, „Moje dijete prebrzo odrasta“ i „Kad nismo zajedno, stalno mislim što dijete radi“). Izbacivanjem ove tvrdnje u našem uzorku očeva koeficijent unutarnje konzistencije za podljestvicu povećao bi se na .62. Podljestvica *Vežanost za dijete* je i u validaciji na

uzorku očeva i majki predškolske djece imala najmanju ($\alpha = .67$) pouzdanost tipa unutarne konzistencije (Profaca i Arambašić, 2004) što može upućivati na veću heterogenost tvrdnji te podljestvice u usporedbi s drugim podljestvicama.

U sklopu drugog problema provjerili smo faktorsku strukturu *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* u uzorku majki. Dobiveno je dvofaktorsko rješenje kojim je objašnjeno 65.8 % ukupne varijance. Prvi faktor uključuje izvore roditeljskog stresa koji se odnose na karakteristike djeteta (*Zahtjevnost, Neadaptiranost i Zdravlje djeteta*) te neposredan odnos između roditelja i djeteta (*Neispunjena očekivanja, Vezanost za dijete, Discipliniranje i Komunikacija s djetetom te Nekompetencija roditelja*). Drugi faktor obuhvaća kontekstualne izvore roditeljskog stresa (*Ograničenja roditeljske uloge, Materijalna situacija, Partnerski odnosi, Nedostatak podrške i Zahtjevi drugih uloga*). Dvofaktorsko rješenje potvrđuje pretpostavku da je roditeljski stres višedimenzionalan (Abidin, 1995). U skladu je s procesnim modelom roditeljstva u kojem su individualne karakteristike djeteta i kontekstualni izvori stresa i podrške vrlo važne odrednice roditeljskog funkcioniranja (Belsky, 1984). Opisana faktorska struktura usporediva je i s Abidinovim modelom roditeljskog stresa. Prvi ekstrahirani faktor u ovom istraživanju sadrži domene roditelja i djeteta koje ističe Abidin (1995), uz dodatne izvore stresa koji se odnose na interakciju roditelj-dijete, a to su *Discipliniranje djeteta i Komunikacija s djetetom*. Drugi faktor sadržajno se preklapa s domenom situacijskih varijabli uz dodatak podljestvica *Zahtjevi drugih uloga i Materijalna situacija*.

Kako bismo odgovorili na treći problem istraživanja i utvrdili konvergentnu valjanost *Upitnika* najprije smo provjerili povezanost ukupnih rezultata u *Upitniku* s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika. Odabir navedenih konstrukata vođen je rezultatima psihometrijskih validacija drugih upitnika roditeljskog stresa prema kojima je veća razina roditeljskog stresa povezana s više depresivnih simptoma (Ethier i sur, 1995; Oronoz i sur, 2007), većom razinom anksioznosti (Berry i Jones, 1995; Oronoz i sur., 2007) i većom razinom općeg stresa (Berry i Jones, 1995). Dobiveni koeficijenti bivarijatne korelacije u ovom istraživanju potvrđuju hipotezu o statistički značajnoj pozitivnoj povezanosti ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima na podljestvicama depresije,

anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika u uzorku majki i očeva. Prema tome, roditelji djece rane školske dobi koji procjenjuju doživljeni roditeljski stres intenzivnijim, izvještavaju o većoj prisutnosti simptoma depresije, anksioznosti i stresa.

U drugom dijelu ispitivanja konvergentne valjanosti *Upitnika* provjerili smo povezanost ukupnih rezultata s rezultatima na *Ljestvici eksternalnosti*, koja mjeri razinu eksternalnog lokusa kontrole pojedinca. Eksternalni lokus kontrole ili eksternalnost odnosi se na vjerovanje pojedinca da su ishodi neke situacije u kojoj se nalazi rezultat sreće, slučajnosti ili utjecaja druge osobe. S druge strane, vjerovanje pojedinca da je ishod situacije rezultat vlastitog ponašanja ili vlastitih karakteristika naziva se internalni lokus kontrole ili internalnost (Rotter, 1966). Osobe eksternalnog lokusa kontrole, zbog osjećaja bespomoćnosti i manjka kontrole nad situacijom, imaju tendenciju doživljavanja veće razine stresa nego osobe internalne orijentacije (Paranjpe, 2014). Sukladno rezultatima istraživanja povezanosti stresa i lokusa kontrole, potvrđeno je da se lokus kontrole ističe i kao značajan prediktor roditeljskog stresa. Majke i očevi djece predškolske dobi s izraženijom eksternalnom orijentacijom izvještavaju o većoj razini roditeljskog stresa (Profaca, 2002).

U našem smo istraživanju potvrdili hipotezu o pozitivnoj korelaciji ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* i rezultata na *Ljestvici eksternalnosti* u uzorku majki. Prema tome, majke s izraženijom eksternalnom orijentacijom doživljavaju intenzivniji roditeljski stres. U našem uzorku očeva razina eksternalnosti i roditeljskog stresa nisu povezane. Uzimajući u obzir da uzorak očeva u ovom istraživanju nije dovoljno velik i reprezentativan za generalizaciju rezultata na populaciju očeva djece rane školske dobi, a da je u uzorku majki dobivena značajna pozitivna povezanost, postoji mogućnost da navedeni rezultati očeva ne odražavaju stvarnu prirodu povezanosti konstrukta eksternalnosti i roditeljskog stresa. Ovu bi pretpostavku u budućim istraživanjima bilo poželjno provjeriti.

Posljednji dio istraživanja odnosi se na usporedbu ukupnih rezultata očeva i majki na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa*, odnosno provjeru spolnih razlika u razini doživljaja roditeljskog stresa. Rezultati istraživanja spolnih razlika u doživljaju roditeljskog stresa su mještoviti i nekonzistentni te se kreću i u smjeru postojanja razlika i u smjeru slične razine roditeljskog stresa majki i očeva (Deater-Deckard, 1996).

Primjerice, u istraživanju Proface (2002) u uzorku očeva i majki predškolske djece koja pohađaju vrtić nije dobivena statistički značajna razlika u ukupnom intenzitetu roditeljskog stresa, ali su utvrđene razlike za različite izvore stresa. Na podljestvicama *Discipliniranje djeteta* i *Ograničenja roditeljske uloge* o intenzivnijem doživljaju stresa izvijestile su majke, dok su očevi *Zahtjeve drugih uloga* procijenili stresnijima. O sličnim rezultatima izvještavaju i Smojver-Ažić i Martinac Dorčić (2010). S druge strane, u istraživanju koje je provela Pećnik (2013) majke u prosjeku doživljavaju značajno veći roditeljski stres nego očevi. McBride i Mills (1993) su u svom istraživanju utvrdili značajno veću uključenost majki u odgojne aktivnosti od očeva, bez obzira radi li samo jedan roditelj ili su i majka i otac zaposleni. Iako se godinama sve više smanjuju tradicionalne rodne uloge u roditeljstvu te su očevi u sve većoj mjeri uključeni u skrb o djetetu, Holden (2015) ističe da većina očeva manje sudjeluje u aktivnostima skrbi o djetetu i provode znatno manje vremena s djecom nego njihove majke.

Slab odaziv očeva u usporedbi s majkama u našem istraživanju i mali udio očeva u školskim roditeljskim grupama možemo protumačiti upravo kao pokazatelj još uvijek veće angažiranosti majki u skrbi o djetetu. Zbog navedenog smo u ovom istraživanju pretpostavili da majke doživljavaju jači roditeljski stres u usporedbi s očevima. Vizualnom inspekcijom prosječnih odgovora na svim podljestvicama i cijelom *Upitniku*, možemo primijetiti da i očevi i majke izvještavaju o blagom roditeljskom stresu te da su rezultati majki uglavnom nešto viši u usporedbi s rezultatima očeva ili se kreću oko sličnih vrijednosti (Tablica 1). Majke najstresnijim procjenjuju *Zahtjeve drugih uloga* koji utječu na kvalitetu odnosa s djetetom i *Vežanost za dijete*, dok očevi najstresnijim percipiraju *Partnerske odnose* (negativne učinke roditeljske uloge na odnos s partnericom) te također *Vežanost za dijete*. Ukupni rezultati na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* ukazuju na ukupno veći roditeljski stres majki nego očeva u našem istraživanju. S obzirom na nesrazmjeran broj majki i očeva koji su sudjelovali u istraživanju, statističku značajnost razlika između majki i očeva provjerili smo samo za ukupan rezultat u *Upitniku* (ne i za rezultate na podljestvicama) i to na jednakom broju majki i očeva. Iz uzorka majki slučajnim smo odabirom izdvojili 33 majke te smo njihove rezultate usporedili s rezultatima očeva. Analiza je rezultirala statistički značajnom razlikom u ukupnom intenzitetu roditeljskog stresa između majki i očeva. Očevi u ovom istraživanju izvještavaju o manjoj razini roditeljskog stresa nego majke, što je u skladu s

našom hipotezom. Ove rezultate potrebno je zbog veličine uzorka interpretirati s oprezom, ali mogu poslužiti kao poticaj za buduća istraživanja spolnih razlika u roditeljskom stresu.

Dobivene rezultate majki i očeva djece rane školske dobi usporedili smo i s rezultatima roditelja djece predškolske dobi iz istraživanja Proface (2002). Usporedba rezultata majki ukazuje na veći roditeljski stres majki djece rane školske dobi od majki djece predškolske dobi ($t(466) = 3.48; p < .01$), uz malu veličinu učinka ($d = 0.32$) prema kojoj je postotak neprekrivanja dviju distribucija nešto viši od 21 %. Intenzitet roditeljskog stresa očeva djece predškolske i rane školske dobi je podjednak ($t(224) = 0.18; p > .05$). Razlike, odnosno sličnosti u intenzitetu doživljaja roditeljskog stresa ne možemo jednoznačno pripisati dobi djece zbog dvadesetogodišnjeg razmaka između dva istraživanja. Stoga bi bilo korisno provesti istraživanje roditeljskog stresa na oba uzorka roditelja istovremeno ili provesti longitudinalno istraživanje kojim bi se pratile promjene roditeljskog stresa s porastom djetetove dobi. Na taj bismo način isključili učinak raznih situacijskih varijabli i ustanovili razlikuju li se roditelji djece različitog dobnog uzrasta u doživljaju roditeljskog stresa.

Jači roditeljski stres majki djece rane školske dobi, izuzev dobne razlike, može biti rezultat raznih negativnih zbivanja u svijetu tijekom proteklih nekoliko godina, poput pandemije koronavirusa i školovanja na daljinu, potresa, inflacije potrošačkih cijena i ukrajinskog rata, koji su još više otežali kompleksne i izazovne zahtjeve roditeljstva. S obzirom da je uzorak očeva djece rane školske dobi u našem istraživanju puno manji od uzorka očeva djece predškolske dobi ($N = 193$) iz istraživanja Proface (2002) vrlo je važno oprezno interpretirati usporedbu rezultata i ne donositi zaključak da su očevi djece predškolske i rane školske dobi i izvan okvira ovog istraživanja pod jednakim roditeljskim stresom. Veći uzorak očeva djece rane školske omogućio bi provjeru dobivenog nalaza.

Metodološka ograničenja istraživanja

Najveći nedostatak ovog istraživanja je, kao što je već navedeno, slab odaziv očeva zbog kojeg je ugrožena vanjska valjanost istraživanja, odnosno onemogućena generalizacija rezultata očeva. U skladu s tim, rezultate svih provedenih statističkih analiza na očevima potrebno je interpretirati s velikom dozom opreza i isključivo u okvirima ovog istraživanja. Također, u pozivu na istraživanje naglašena je važnost sudjelovanja oba roditelja, s ciljem postizanja podjednakog odaziva majki i očeva, no nije korištena kontrolna varijabla uz pomoć koje bismo mogli razlučiti koliki je udio dobivenih podataka očeva i majki zavisano, a koliki je nezavisano. Drugim riječima, ne možemo naknadno utvrditi jesu li majke i očevo koji su pristupili istraživanju roditelji istog djeteta.

Nadalje, uzorak majki i očeva je prigodan i samoselekcioniran pa ne možemo sa sigurnošću znati razlikuju li se naši sudionici od ostatka populacije u razini roditeljskog stresa i jesu li, primjerice, roditelji koji doživljavaju jači roditeljski stres bili motiviraniji pristupiti istraživanju. No, s pozitivne strane, uzorak majki je velik i heterogen. Zahvaća majke iz različitih gradova Hrvatske, s raznolikim sociodemografskim karakteristikama, za razliku od inicijalne psihometrijske validacije provedene na roditeljima djece predškolske dobi koja su pohađala dječji vrtić i pritom dolazila isključivo iz četiri zagrebačka vrtića. Iako je *online* prikupljanje podataka u ovom istraživanju omogućilo pristup heterogenom uzorku sudionika, nedostatak ovakvog istraživanja je nemogućnost dodatnog pojašnjenja upute u slučaju nerazumijevanja i osiguravanja kontroliranih uvjeta za ispunjavanje, s dovoljno vremena na raspolaganju i bez okolinskih distraktora. Profaca (2002) je podatke prikupila na roditeljskim sastancima gdje su pismenim putem pozvana oba roditelja za potrebe istraživanja, a roditelje je dodatno motivirala radionicama koje su vodili psiholozi iz vrtića. Na opisani je način i odaziv očeva bio u skladu s ciljanom veličinom uzorka i zadovoljavajućim omjerom očeva i majki. Uzimajući u obzir da je zbog pandemije koronavirusa održavanje klasičnih roditeljskih sastanaka bilo otežano, a za istraživačke svrhe i neizvedivo, u ovom istraživanju podaci su prikupljeni *online* putem.

Budući da su tvrdnje *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa* konstruirane pregledom izvora iz literature i na temelju izjava roditelja predškolske djece, prije provođenja istraživanja tvrdnje su dodatno analizirane na sadržajnoj razini i prilagođene

za roditelje djece rane školske dobi. Kako bismo osigurali da su tvrdnje u skladu sa zahtjevima roditeljstva s kojim se susreću roditelji djece rane školske dobi, pri pregledu tvrdnji mogli smo potražiti i mišljenje o prikladnosti i od nekoliko roditelja djece rane školske dobi. Na taj bismo način dobili informacije i na temelju njihovog iskustva, a ne samo na osnovu stručnog znanja.

Praktične implikacije istraživanja

Istraživanja konstrukta roditeljskog stresa ukazuju na važnost daljnjeg istraživanja ove odrednice roditeljstva zbog uske povezanosti s roditeljskim odgojnim postupcima, kvalitetom odnosa roditelj-dijete te psihopatologijom djeteta i roditelja. U svrhu promoviranja pozitivnih zdravstvenih i psiholoških ishoda, roditeljski stres može koristiti kao intervencijska meta na koju možemo utjecati i koju možemo modificirati (Cousino i Hazen, 2013). Razvoj valjanih mjera roditeljskog stresa od velikog je značaja za identifikaciju pojedinih stresora roditeljske uloge i intenziteta doživljaja roditeljskog stresa, za osmišljavanje programa za roditelje i vrednovanje ishoda postignutih u radu s njima (Profaca, 2002). Rezultati na pojedinim domenama upitnika su korisni prilikom profesionalnog savjetovanja jer pomažu stručnjacima u daljnjem istraživanju onih domena u kojima je stres najizraženiji (Loyd i Abidin, 1985). Uvid u zahtjeve roditeljstva koji najviše opterećuju roditelja omogućava usmjeravanje na jačanje potrebnih roditeljskih snaga i vještina. Rana identifikacija stresa roditeljske uloge i intervencije za ublažavanje intenziteta doživljaja stresa usmjerene su na smanjivanje učestalosti i jačine emocionalnih i ponašajnih teškoća djeteta (Profaca i Arambašić, 2004).

Keresteš i Brković (2014) su napravile pregled hrvatskih istraživanja doživljaja roditeljstva, koja uključuju i roditeljski stres, te su ustanovile kako je populaciji roditelja djece mlađe školske dobi posvećeno vrlo malo pažnje, stoga je poželjno posvetiti se istraživanju ove teme u budućim istraživanjima. U skladu s navedenim, javlja se potreba za valjanom i pouzdanom mjerom roditeljskog stresa za roditelje djece rane školske dobi, čemu smo u ovom istraživanju nastojali doprinijeti.

ZAKLJUČAK

U ovom je istraživanju provjerena primjenjivost *Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa*, inicijalno namijenjenog roditeljima djece predškolske dobi, za roditelje djece rane školske dobi. Rezultati dobiveni u uzorku majki ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije za svih 13 podljestvica *Upitnika* te za *Upitnik* u cjelini. Faktorska analiza provedena na rezultatima majki na 13 podljestvica *Upitnika* rezultirala je dvofaktorskim rješenjem. Prvi faktor obuhvaća izvore roditeljskog stresa koji se odnose na karakteristike djeteta i neposredan odnos roditelj-dijete, a drugi kontekstualne izvore roditeljskog stresa. Konvergentnu valjanost *Upitnika* potvrdili smo statistički značajnom pozitivnom korelacijom ukupnih rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima na podljestvicama depresije, anksioznosti i stresa *DASS-21* upitnika te s rezultatima na *Ljestvici ekternalnosti*. Navedene psihometrijske karakteristike govore u prilog opravdanosti primjene *Upitnika* u uzorku majki djece rane školske dobi.

Koeficijenti unutarnje konzistencije dobiveni u našem uzorku očeva ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost *Upitnika* u cjelini te svih podljestvica, izuzev podljestvice *Vežanost za dijete* čija je pouzdanost niska. Konvergentna valjanost u uzorku očeva je utvrđena statistički značajnom pozitivnom povezanosti ukupnog rezultata na *Upitniku izvora i intenziteta roditeljskog stresa* s rezultatima na podljestvicama *DASS-21* upitnika, dok za *Ljestvicu ekternalnosti* nije utvrđena povezanost. Iako dobiveni rezultati u uzorku očeva pokazuju zadovoljavajuću konvergentnu valjanost i pouzdanost *Upitnika*, potrebno je provesti istraživanje na većem, reprezentativnom uzorku kako bismo mogli donositi zaključke o primjenjivosti *Upitnika* na očevima djece rane školske dobi.

Naposljetku, roditelji djece koja pohađaju niže razrede osnovne škole u ovom istraživanju izvještavaju o blagom roditeljskom stresu, pri čemu majke procjenjuju ukupno doživljeni roditeljski stres intenzivnijim u usporedbi s očevima. Dobivene nalaze istraživanja je, zbog nedostatnog odaziva očeva, poželjno provjeriti u budućim istraživanjima.

LITERATURA

- Abidin, R. R. (1990). Introduction to the special issue: The stresses of parenting. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19(4), 298–301. doi: 10.1207/s15374424jccp1904_1
- Abidin, R. R. (1995). *Parenting Stress Index*. Odessa: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83–96. doi:10.2307/1129836
- Berry, J. O. i Jones, W. H. (1995). The Parental Stress Scale: Initial psychometric evidence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(3), 463–472. doi:10.1177/0265407595123009
- Bezinović, P. (1990). Skala ekternalnosti. U: N. Anić (Ur.), *Praktikum iz kognitivne i bihevioralne terapije III* (str. 155-157). Društvo psihologa Hrvatske.
- Cousino, M. K. i Hazen, R. A. (2013). Parenting stress among caregivers of children with chronic illness: A systematic review. *Journal of Pediatric Psychology*, 38(8), 809–828. <https://doi.org/10.1002/smi.2780>
- Crnic, K. A. i Greenberg, M. T. (1990). Minor parenting stresses with young children. *Child Development*, 61, 1628–1637. <https://doi.org/10.2307/1130770>
- Deater-Deckard, K. i Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: Are there gender differences? *Journal of Family Psychology*, 10(1), 45–59. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.10.1.45>
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5(3), 314–332. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x>
- Eadeh, H. M., Langberg, J. M., Molitor, S. J., Behrhorst, K., Smith, Z. R. i Evans, S. W. (2018). Factor structure and convergent validity of the Stress Index for Parents of Adolescents (SIPA) in adolescents with ADHD. *Assessment*, 26(5), 825-838. doi: 10.1177/1073191118754707
- Éthier, L. S., Lacharité, C. i Couture, G. (1995). Childhood adversity, parental stress, and depression of negligent mothers. *Child Abuse & Neglect*, 19(5), 619–632. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(95\)00020-9](https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00020-9)
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. SAGE.
- George, D. i Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.

- Hayes, S. A. i Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(3), 629–642. doi: 10.1007/s10803-012-1604-y
- Holden, G. W. (2015). *Parenting: A dynamic perspective*. SAGE.
- Holly, L. E., Fenley, A. R., Kritikos, T. K., Merson, R. A., Abidin, R. R. i Langer, D. A. (2019). Evidence-base update for parenting stress measures in clinical samples. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 48(5), 685-705. doi: 10.1080/15374416.2019.1639515
- Howell, D. C. (2010). *Statistical Methods for Psychology*. Cengage Wadsworth Belmont.
- Johnston, C. i Mash, E. J. (2001). Families of children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Review and recommendations for future research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4(3), 183–207. <https://doi.org/10.1023/A:1017592030434>
- Keresteš, G. i Brković, I. (2014). Istraživanja doživljaja roditeljstva. U: A. Brajša-Žganec, J. Lopižić, Z. Penezić (Ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 69-97). Naklada Slap.
- Lazarus, S. L. i Folkman, S. (2004). *Stres, procjena i suočavanje*. Naklada Slap.
- Lovibond, S. H. i Lovibond, P. F. (1995). *Manual for the Depression Anxiety & Stress Scales (2nd Ed.)*. Psychology Foundation.
- Louie, A. D., Cromer, L. D. i Berry, J. O. (2017). Assessing parenting stress. *The Family Journal*, 25(4), 359–367. doi:10.1177/1066480717731347
- Loyd, B. H., Abidin, R. R. (1985). Revision of the Parenting Stress Index. *Journal of Pediatric Psychology*, 10(2), 169–177. doi:10.1093/jpepsy/10.2.169
- McBride, B.A. i Mills, G. (1993). A comparison of mother and father involvement with their preschool age children. *Early Childhood Research Quarterly*, 8(4), 457-477. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(05\)80080-8](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(05)80080-8)
- McKay, J. M., Pickens, J. i Stewart, A. L. (1996). Inventoried and observed stress in parent-child interactions. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 15(3), 223-234. <https://doi.org/10.1007/BF02686879>
- Neece, C. L., Green, S. A. i Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behavior problems: A transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117(1), 48–66. doi: 10.1352/1944-7558-117.1.48

- Oronoz, B., Alonso-Arbiol, I. i Balluerka, N. (2007). A Spanish adaptation of the Parental Stress Scale. *Psicothema*, 19(4), 687-692.
- Paranjpe, V. (2014). The Relationship between locus of control and perceived stress: *Indian Journal of Mental Health*, 1(1), 64-70. doi: 10.30877/IJMH.1.1.2014.64-70
- Pećnik, N. (2013). *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Phillips, B. A., Conners, F. i Curtner-Smith, M. E. (2017). Parenting children with Down syndrome: An analysis of parenting styles, parenting dimensions, and parental stress. *Research in Developmental Disabilities*, 68, 9-19. doi: 10.1016/j.ridd.2017.06.010
- Profaca, B. (2002). *Roditeljski stres i neke karakteristike emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta predškolske dobi*. [Neobjavljeni magistarski rad]. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Profaca, B. i Arambašić, L. (2004). Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa. *Suvremena psihologija* 7(2), 243-260.
- Rodriguez, C. M. i Green, A. J. (1997). Parenting stress and anger expression as predictors of child abuse potential. *Child Abuse & Neglect*, 21(4), 367–377. doi: 10.1016/s0145-2134(96)00177-9
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Smojver-Ažić, S. i Martinac Dorčić, T. (2010). Povezanost osobina ličnosti i nekih karakteristika obiteljskoga funkcioniranja sa psihičkim simptomima majki i očeva. *Društvena istraživanja*, 19, 209-231.
- Solis, M. L. i Abidin, R. R. (1991). The Spanish version Parenting Stress Index: A psychometric study. *Journal of Clinical Child Psychology*, 20(4), 372–378. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2004_5
- Taber, K. S. (2017). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48, 1273–1296. doi:10.1007/s11165-016-9602-2
- Teti, D. M., Nakagawa, M., Das, R. i Wirth, O. (1991). Security of attachment between preschoolers and their mothers: Relations among social interaction, parenting stress, and mother's sorts of the Attachment Q-Set. *Developmental Psychology*, 27(3), 440–447. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.27.3.440>

- Wood, J. J. i Repetti, R. L. (2004). What gets dad involved? A longitudinal study of change in parental child caregiving involvement. *Journal of Family Psychology*, *18(1)*, 237–249. doi:10.1037/0893-3200.18.1.237
- Yeung, W. J., Sandberg, J. F., Davis-Kean, P. E. i Hofferth, S. L. (2001). Children's time with fathers in intact families. *Journal of Marriage and Family*, *63(1)*, 136–154. doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00136.x

PRILOZI

Prilog A

Izmijenjene tvrdnje Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa

Nije uporno kad naiđe na prepreku koliko ja mislim da bi trebalo biti.

(Nije uporno kad u igri naiđe na prepreku, koliko ja mislim da bi trebalo.)

Ne mogu se lako odvojiti od djeteta.

(Ne mogu se lako odvojiti od djeteta kad idem na posao.)

Otkad imamo dijete partner/partnerica i ja manje izlazimo sami (bez djeteta).

(Otkad imamo dijete suprug/supruga i ja manje izlazimo sami (bez djeteta).)

Dijete ne pokazuje onoliko interesa za školske i druge aktivnosti koliko ja mislim da bi trebalo.

(Dijete ne pokazuje onoliko interesa za igru i aktivnosti koliko bih ja željela/želio.)

Otkad imamo dijete, partner/partnerica i ja se često porječamo.

(Otkad imamo dijete, suprug/supruga i ja se često porječamo.)

Ne mogu udovoljiti svim djetetovim potrebama jer za to nemam materijalnih mogućnosti.

(Ne mogu udovoljiti svim djetetovim željama, jer za to nemam materijalnih mogućnosti.)

Moje dijete se često ozlijedi.

(Moje dijete se ozljeđuje u igri.)

Partner/partnerica ne sudjeluje u odgoju našeg djeteta.

(Suprug/supruga ne sudjeluje u odgoju našeg djeteta.)

Partner/partnerica i ja smo malo sami otkad imamo dijete.

(Suprug/supruga i ja smo malo sami, otkad imamo dijete.)

Ne slažem se s partnerom/partnericom oko odgoja djeteta.

(Ne slažem se sa suprugom oko odgoja djeteta.)

Otkad imamo dijete, manje razgovaram s partnerom/partnericom.

(Otkad imamo dijete, manje razgovaram sa suprugom.)

Nemam vremena za kvalitetno druženje s djetetom.

Nemam vremena za kvalitetnu igru s djetetom.

Dijete ne uči od mene onoliko koliko ja mislim da bi trebalo.

Dijete uči više od drugih nego od mene.

Otkad imamo dijete, partner/partnerica i ja manje radimo zajedno ono što volimo.

(Otkad imamo dijete, suprug/supruga i ja manje radimo ono što volimo.)

Često vičem na dijete zbog problema u drugim područjima života (npr. zbog problema na poslu).

(Često vičem na dijete zbog problema na poslu.)

Napomena: u zagradi se nalaze originalne tvrdnje *Upitnika*

Prilog B

Upitnik sociodemografskih podataka

Za kraj Vas molimo da odgovorite na nekoliko općenitih pitanja o sebi.

1. Upitnik ispunjava: Majka
 Otac

2. Vaša dob (navršene godine):

3. Dijete za koje ispunjavam upitnik je: Djevojčica
 Dječak

4. Dob djeteta za koje ispunjavam upitnik (navršene godine):

5. Razred koji pohađa dijete za koje ispunjavam upitnik: prvi razred osnovne škole
 drugi razred osnovne škole
 treći razred osnovne škole
 četvrti razred osnovne škole

6. Koliko djece imate?

1 2 3 4 5 više od 5

7. Ako imate više od jednog djeteta, upišite njihovu dob na crtu, od najstarijeg do najmladeg.

8. Vaš radni status: Zaposlen/a
 Nezaposlen/a
 Umirovljen/a
 Drugo _____

9. Koji je Vaš najviši završeni stupanj obrazovanja?

osnovna škola

srednja škola

preddiplomski studij ili viša škola

diplomski studij ili fakultet

poslijediplomski studij

10. Kako procjenjujete životni standard Vaše obitelji?

Znatno ispod prosjeka

Nešto ispod prosjeka

Prosječan

Nešto iznad prosjeka

Znatno iznad prosjeka

11. U kojem gradu živite?

12. Vaš bračni status:

U braku

U izvanbračnoj zajednici

Razveden/a

Udovac/udovica

Drugo: _____

Prilog C

Deskriptivni pokazatelji i pokazatelji normalnosti distribucija ukupnih rezultata i rezultata na podljestvicama Upitnika izvora i intenziteta roditeljskog stresa (UIIRS) na slučajnom poduzorku majki (n=33)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Skew	Kurt	K-S
Zahtjevnost djeteta	6.12	3.12	0.71	0.30	.15*
Neadaptiranost djeteta	3.97	2.58	1.11	1.60	.19**
Zdravlje djeteta	2.03	2.16	1.11	0.77	.17*
Neispunjena očekivanja	5.94	3.41	0.19	-0.80	.12
Vežanost za dijete	6.97	3.64	0.11	-0.91	.17*
Discipliniranje djeteta	6.18	3.15	0.67	-0.46	.16*
Komunikacija s djetetom	5.85	3.14	0.48	-0.25	.12
Nekompetencija	4.24	3.64	1.52	1.87	.19**
Nedostatak podrške	5.15	3.71	0.54	-0.23	.14
Ograničenja roditeljske uloge	6.30	4.09	0.36	-1.15	.14
Partnerski odnosi	6.45	4.82	0.46	-1.06	.16*
Materijalna situacija	6.03	4.51	0.27	-1.02	.12
Zahtjevi drugih uloga	6.48	4.09	0.03	-0.78	.12
UIIRS ukupno	71.73	33.05	0.35	-0.55	.09

Legenda: *M* = aritmetička sredina, *SD* = standardna devijacija, Skew = koeficijent asimetričnosti, Kurt = koeficijent spljoštenosti, K-S = Kolmogorov-Smirnovljev test, * = $p < .05$, ** = $p < .01$

Prilog D

Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa za roditelje djece rane školske dobi

Ovim upitnikom želimo ispitati koliko su Vam teške, uznemirujuće ili stresne neke situacije s Vašim djetetom koje ide u prva četiri razreda osnovne škole. Ako ste roditelj više djece koja pohađaju niže razrede osnovne škole, molimo Vas da odgovarate misleći na svoje najstarije dijete koje ide u niže razrede osnovne škole.

Na skali od 0 do 3 zaokružite broj koji najbolje opisuje koliko je navedena situacija za Vas uznemirujuća, teška, tj. stresna. Brojevi znače sljedeće:

- 0 - situacija mi nije uznemirujuća, teška, stresna
- 1 - situacija je za mene malo uznemirujuća, teška, stresna
- 2 - situacija je za mene umjereno uznemirujuća, teška, stresna
- 3 - situacija je za mene jako uznemirujuća, teška, stresna

Ako se situacija na Vas ne odnosi, također zaokružite 0, jer Vam to onda nije uznemirujuće.

1. Moje dijete burno reagira kad nije po njegovom.
2. Moje dijete često plače bez razloga.
3. Dijete ne jede dovoljno.
4. Nije uporno kad naiđe na prepreku koliko ja mislim da bi trebalo biti.
5. Ne mogu se lako odvojiti od djeteta.
6. Kad djetetu kažem da nešto učini, ono me ne posluša.
7. Moje dijete ne obraća pažnju na ono što mu govorim.
8. Ne znam u kojoj dobi treba postaviti neki zahtjev pred dijete, kada što tražiti od njega.
9. Glavnina poslova oko odgoja djeteta je na meni.
10. Ponekad poželim biti sama/sam, ali to nije moguće.
11. Otkad imamo dijete partner/partnerica i ja manje izlazimo sami (bez djeteta).
12. Nedostatak novaca onemogućuje mi da odgajam dijete onako kako bih željela/želio.

13. Zbog drugih obaveza, malo sam s djetetom.
14. Kad moje dijete nešto želi, to mora odmah dobiti.
15. Moje dijete je često u sukobu s drugom djecom.
16. Moje dijete je često bolesno.
17. Dijete ne pokazuje onoliko interesa za školske i druge aktivnosti koliko ja mislim da bi trebalo.
18. Moje dijete mi nedostaje kad nismo skupa.
19. Ponekad udarim dijete.
20. Dijete me namjerno ne sluša.
21. Ne odgajam svoje dijete kako bih htjela /htio.
22. Ukućani se upliću u moj odnos s djetetom.
23. Nemam slobodnog vremena za sebe.
24. Otkad imamo dijete, partner/partnerica i ja se često porječamo.
25. Ne mogu udovoljiti svim djetetovim potrebama jer za to nemam materijalnih mogućnosti.
26. Nisam dovoljno s djetetom jer mi dan nije dovoljno dug za sve obaveze.
27. Moje dijete traži stalnu pažnju.
28. Dijete odbija razgovarati sa mnom.
29. Moje dijete se često ozlijedi.
30. Moje dijete nije onoliko samostalno koliko ja mislim da može biti.
31. Moje dijete prebrzo odrasta.
32. Dijete i ja se prepiremo oko onoga što želim da učini.
33. Vičem na dijete.
34. Nemam strpljenja razvijati djetetovu samostalnost.
35. Partner/partnerica ne sudjeluje u odgoju našeg djeteta.
36. Nemam vremena za druženje s prijateljima.
37. Partner/partnerica i ja smo malo sami otkad imamo dijete.
38. Nemam dovoljno novaca.
39. Radim puno i nemam vremena za dijete.
40. Moje dijete je stalno u pokretu.
41. Dijete je jako vezano za mene.
42. Dijete je sklono prehladama.

43. Kad nešto radi, dijete to ne radi onoliko brzo koliko mislim da bi moglo.
44. Vezana/vezan sam uz dijete.
45. Popustljiva/popustljiv sam prema djetetu.
46. Moje dijete često govori "neću".
47. Ne znam u odgoju postaviti djetetu granice.
48. Ne slažem se s partnerom/partnericom oko odgoja djeteta.
49. Rijetko izlazim ili putujem.
50. Otkad imamo dijete, manje razgovaram s partnerom/partnericom.
51. Odgoj djeteta zahtijeva puno novaca.
52. Nemam vremena za kvalitetno druženje s djetetom.
53. Moje dijete se teško koncentrira na ono što radi.
54. Moje dijete teško zaspi.
55. Dijete je bilo često u bolnici.
56. Dijete ne uči od mene onoliko koliko ja mislim da bi trebalo.
57. Kad nismo zajedno, stalno mislim što dijete sada radi.
58. Kad mu nešto kažem, dijete mi se stalno suprotstavlja.
59. Ne znam reći "ne" svom djetetu.
60. Nemam dovoljno znanja i vještina za odgoj djeteta.
61. Nemam nikog da mi pomogne u odgoju djeteta.
62. Osjećam se kao da sam samo roditelj i ništa drugo.
63. Otkad imamo dijete, partner/partnerica i ja manje radimo zajedno ono što volimo.
64. Ne mogu kupiti djetetu sve što bih htjela/htio.
65. Često vičem na dijete zbog problema u drugim područjima života (npr. zbog problema na poslu).